

Den skräckslagne stekelsamlaren – fiktion eller faktion?

ANDERS N. NILSSON

Umebibliotekarien Annalena Hedman, uppväxt i Balfors, skriver böcker för lite större barn. Hennes andra bok *Den skräckslagne stekelsamlaren* har rädslor som tema, och då speciellt rädslan för små saker som kryper, dvs spindlar och insekter. Bokens jag, flickan Matilda Albertina eller Abbe, bor normalt med mamma i Umeå, men i boken är det sommarlov och då är man hos morföräldrarna i Istermyrträsk. Där finns ett bibliotek och där jobbar stekelsamlaren Sven, en skäggig skåning som fyller 50 år. Titelpersonen Sven är skräckslagen, inte som Abbe för småkryp, utan för kvinnor i romantiska situationer; ovanligt blyg kanske man skulle kunna säga. Boken utmynnar i att Sven och Abbe kommer över sina respektive rädslor, åtminstone för stunden. Då även Abbe i boken fångar steklar och båda är skräckslagna, kan boktiteln syfta på henne såväl som på Sven, och får därmed en slags dubbelmening.

Boken är i mitt tycke en utmärkt barnbok, och ur skörvnöpparns synvinkel är det förstås finemang att barn får lära sig mer om småkryp, att de kan betraktas som intressanta små mirakel och inte bara som otäck ohyra. Men boken kan även ses som ett analysobjekt när det gäller förhållandet mellan författaren, texten, läsaren och allt som existerar av egen kraft utanför denna triad. Under påverkan av moderna medias utveckling, med bl a dokusåpor och bloggar, pågår en aktuell diskussion om förhållandet mellan fakta och fiktion i litteraturen där just själva gränslandet, ibland kallad "faktion" ägnas ett särskilt

intresse. Denna diskussion har även bidragit till att intresset för relationen mellan författarens reella biografi och den litterära självframställningens drag av fiktion åter aktualiserats efter att länge legat i malpåse i kölvattnet efter Barthes och andras utropande av författarens död (se t ex Donovan m fl 2008, Lenemark 2009 och Swirski 2010). Även om den aktuella barnboken lätt låter placera in sig i detta fält som ren och skär fiktion utan tydliga drag av självframställning innehåller den med nödvändighet spår av fakta och självupplevda händelser. Jag odlar här tanken att gränsen mellan fakta och fiktion är något diffus, och accepterar möjligheten att relationer mellan text och verklighet kan vara såväl slumpartade som medvetna, och detta oavsett hur stor eller liten den upplevda likheten ter sig. Mer specifikt riktas min analys mot i boken namngivna personer, platser och insekter.

Istermyrträsk – hur jag undrar var du är? Namnet Istermyrträsk har förstas inspirerats av byn Istermyrliden nära Bureå, vars namn kan ses på en skylt när man kör längs E4. Den uppmärksamme läsaren såg kanske att namnen förväxlats i bildtexten till den recension av boken som fanns i VK 12 februari 2011. Två timmars bilväg från Umeå uppges platsen vara belägen, och Sven säger på ett ställe “Här i Lappland”. Läger man sen till att det finns bibliotek, rondell, café och till och med ett kommunalråd, då gissar man på ett krympt Lycksele eller Åsele. Men Hedman skrev boken när hon jobbade på biblioteket i Vännäs, och därifrån uppger hon sig ha hon hämtat flera drag. Hon har nog medvetet velat dra läsarens blick bort från Vännäs genom att manipulera avståndet från staden, och det där med Lappland yttras ju ändå bara av en skåning. Konstnären Knutte Wester, som tackas inledningsvis, hade en tillfällig kulturverkstad i Vännäs där han bl a jobbade med gipsavgjutningar, precis som

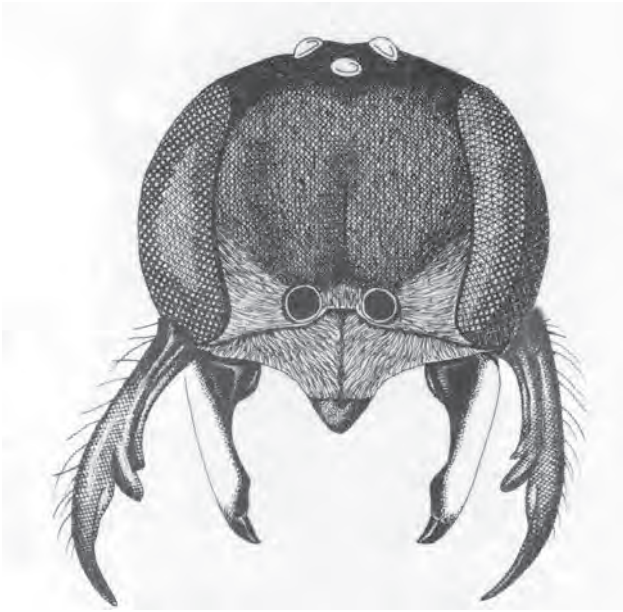
René Malaise på foto från dödsruna i Ent. Tidskr.

bokens Leo. Resultatet kan idag beskådas som utsmyckning av äldreboendet i Vännäsby. Faktiskt kan även bokens placering av Svens exustru till Sölvesborg överraskande nog kopplas till Vännäs. Författaren Per Nilsson är nämligen född i Sölvesborg, och får här ett smygnytt för att han i sin bok *Hjärtans fröjd* dissade Vännäs genom att på sidan 54 skriva “Vännäs av alla ställen ...” i ett sammanhang där man förstår att det är bara riktiga losers som hamnar på sådana orter. Han fick även stå till svars för detta när han 2006 gästade en skrivareverkstad i Vännäs.

Den tvekäftade och andra insekter i boken

I texten omnämns insekter av olika slag. Artrika grupper som bärfisar, dyngflugor, harkrankar och knott är inte så informativa då de kan finnas överallt. Rödbent stinkfly, dvs bärfisen *Pentatoma rufipes* har en av Istermyrträskts fältbiologer som favorit trots att arten ej är känd norr om Sundsvall, och en annan fältbiolog tycker sig se en läderbagge under en sten, vilket är ännu osannolikare. Men sådana uppfattningar kan uppkomma genom att man först möter djuren som avbildade i böcker eller på internet, eller sett dem som döda i Svens samling, och sen försöker matcha sina minnesbilder med vad man stöter på ute i naturen. Faktum är att nästan alla våra insektböcker bygger på ett syd- och mellansvenskt arturval, vilket ur ett norrländskt perspektiv kan vara förledande.

Men Sven och Abbe är ju stekelsamlare, så det är förstas steklarna, eller insektsordningen Hymenoptera, som intar frontlinjen i boken. Helt otippat är det sågsteklar som hamnat i fokus, en typ av insekter som absolut inte kan sägas vara samlarnas favoriter. Namnet sågsteklar är synonymt

Den tvekäftades huvud framifrån.

med bladsteklar och avser vanligen växtstekelfamiljen Tenthredinidae. De båda svenska namnens historia är värd en egen utredning. I boken visar sig även en klubbhornstekel, vilka är vanliga även i Norrland, och azurguldstekeln uppges som sedd i Sodankylä i Finska Lappland. Så benämns på svenska arten *Spinolia unicolor*, en akut hotad, sydlig sandhedsart, varför den fiktiva nordliga observationen verkligen ter sig intressant.

Annalena Hedman har hittat fram till sågsteklarna genom att läsa Fredrik Sjöbergs bok *Flugfällan*. Kontaktlänken mellan böckerna är här René Malaise, den svenske sågstekelspecialisten och konstruktören av fällan med samma namn och med stort F, som stekelsamlaren Sven har ett porträtt av på köksväggen. Sagodjuret i Hedmans bok, den tvekäftade sågstekeln är dock en helt egen konstruktion, och just söksträngen "tvekäftade" är effektiv när det gäller att hitta alla nätlänkar till boken, och inget annat! Det engelska "double jaws" leder däremot direkt till Alien-filmernas Xenomorph, som inne i munnen har en utskjutbar struktur med ett par extra käkar

på, vilken lätt kan tränga in i t ex en skalle. Det sägs att konstruktionen inspirerats av trollsländelarvernas käkapparat, som snabbt kan kastas fram mot ett byte och fånga det med de extra käkarna bildade av de modifierade labialpalperna. Den tvekäftade sågstekelns dubbla käkparti uppges av Hedman vara så framträdande att det kan ses av blotta ögat. En möjlig förklaring skulle kunna vara att ett par djupt inskurna mandibler utvecklats till två skiljda par, på samma sätt som t ex virvelbaggarnas dubbla ögonpar anses ha uppkommit. Här lämnas verkligen utrymme för spekulationer! Den första tvekäftade som Abbe tror sig fångat visar sig vid expertkontroll vara en "allmän silvermunstekel", ett namn som jag återkommer till i slutdiskussionen. Här borde det röra sig om en gaddstekel och alltså inte en sågstekel som ju tillhör de midjelösa växtsteklarna, vilket betyder en rätt stor olikhet i utseendet. Men då den tvekäftade i boken sägs ha en "guldglänsande munsköld" blir jag lite tveksam här. Känns som om de vanliga bestämmningstabellerna inte riktigt skulle fungera i barnboksvärlden.

Sonja stekeldoktor från Kola

När Abbe tror sig ha fångat en tvekäftad sågstekel kan hon inte be Sven kontrollera den, då den ska bli hans 50-årspresent. Istället vänder sig Abbe till Sonja Kovalevskaja, en ryska från Kola som arbetar åt fältbiologerna i Umeå. Sonja har själv sett den tvekäftade i verkligheten, på Kamtjatka-halvön, vars omnämnande måste ses som ännu en blinkning till René Malaise och *Flugfällan*. Sonjas namn har lånats från den ryska matematiker som 1884 blev Sveriges första kvinnliga professor och världens första kvinnliga matematikprofessor. Hon skrev även skönlitteratur

och under namnvarianten Sonja Kovalevski kan en byst föreställande henne beskådas i MIT-huset på Umeå universitet.

Stekelsamlaren själv

Ett märkligt sammanträffande är att Umeås stekelsamlare *numero uno*, Sven Hellqvist (f. 1957), delar förnamn med bokens samlare. I likhet med sin namne i boken är han dessutom utbildad bibliotekarie och av ungefär samma ålder. De enda egentliga skillnaderna är väl att han varken är skäggig eller skåning, och möjligen inte heller skräckslagen på samma sätt. Tar man sen i beaktande att Annalena Hedman tidigare bott i närheten av Älvtået där Sven bor och att hon har en bror som jobbar på Röbbäcksdalen där Sven disputerade så ser det

Sonja Kovalevski i MIT-huset.

verkligen ut som om vi har ett *clear case!* Men allt detta är dock till synes endast ett verk av slumpen, då såväl Sven som Annalena förnekar tidigare kännedom om varandras existens. Precis som den tvekäftade är bokens Sven en ren konstruktion av författarens fantasi.

Inget dödande av insekter

Hedmans böcker har av någon recensent beskyllts för att vara lite *för* politiskt korrekta och därmed underförstått lite tråkiga. Man kan se det faktum att ingen insekt dödas i boken som ett utslag av denna korrekthet, men med tanke på den unga läsekrets författaren vänder sig till är det nog en klok hållning. En aktuell diskussion inom dagens entomologi handlar just om skådandet kontra samlandet, och därmed själva dödandets berättigande. Att Abbe fångar sina insekter levande i en ventilerande burk känns helt OK, men att samlaren Sven när han väl har den tvekäftade i håven säger att den ska fotograferas och sen släppas fri, det känns lite konstruerat. Kanske han tappade lite av sin samlarinstinkt när han till sist fick sin Diana?

Slutdiskussion

Relationen mellan benämning och det benämnda kan när den jämförs mellan bokens fiktion och verkligheten i huvudsak vara av tre olika slag: (1) såväl benämning som det benämnda är konstruerade och saknar existens i verkligheten, (2) en existerande benämning används på ett nytt sätt varvid det benämnda är konstruerat, och (3) en existerande benämning används på det sedvanliga sättet. Jag är medveten om att den använda uppdelningen mellan

fiktion och verklighet kan te sig naiv i förhållande till de båda begreppens problematiska karaktär (se t ex Grishakova 2008), men tror ändå att den kan ge vissa insikter. När det gäller egennamn i förhållande till bokens persongalleri dominerar helt klart den andra typen av relation, men ett viktigt undantag är den bortgångne entomologen René Malaise, som förefaller vara samma fysiska person som den som skildras i *Flugfällan*. Ett annat, mindre centralt undantag utgörs av Jokkmokks-Jokke, med viss ironi i boken presenterad som “Very important Swedish poet”, som i boken hörs på bilradion sjungande Gullegullan (s. 73). Av bokens platser är Istermyrträsk, med de båda avledningarna Istermyrträsket och Isterån, helt klart av den första typen, medan övriga geografiska namn enklast låter sig föras till den tredje typen.

Den tvekäftade sågstekeln är den enda av bokens insekter som helt klart har ett av författaren konstruerat namn, medan flertalet eller rent av alla andra kryp till synes har försetts med redan existerande namn vars användning mycket väl kan vara den gängse. Jag har själv inte har kunnat belägga namnet “allmän silvermunstekel”, och tror inte att Hedman sett det i tryck i någon insektsbok. Benämningen silvermunsteklar har av entomologer oftast använts för rovsstekelunderfamiljen Crabroninae (eller tribus Crabronini; i modern klassificering t o m en egen familj) pga deras glänsande behåring på munskölden. Abbe beskriver först silvermunstekeln som “det lilla ludna monstret”, vilket tyder på en överskattning av dess hårighet då rovssteklar ofta liknar bin från vilka de skiljer sig just genom att inte vara ludna. Som läsare får vi nog vara öppna för att

benämningen silvermunstekel här ges en ny betydelse. Något problematisk är även azurguldstekeln och dess påstådda, men mycket osannolika och därmed påhittade, förekomst i Finska Lappland. I och med att författaren sagt mig att hon redan vid skrivandet var medveten om artens sydliga karaktär, lutar jag åt att artnamnet ifråga ändå avser den verkliga stekeln.

Inte helt oväntat kan vi konstatera att medan bokens personer huvudsakligen är fiktiva men med existerande egennamn, vilka alltså här används på ett konstruerat sätt, så gör författaren bruk av många befintliga namn på platser och insekter på ett konventionellt sätt. Dock måste vi även konstatera att såväl den i boken centrala platsen, Istermyrträsk, som den centrala insekten, den tvekäftade sågstekeln, båda har försetts med namn som saknar motsvarighet i verkligheten. En fiktiv plats med

Inget att vara rädd för Sven!

ett fiktivt namn ger författaren en större frihet i framställningen av ortens egenskaper, vilket i den aktuella boken kan sägas utnyttjas till att blanda bykänslan med drag som idag bara återfinns i centralorter. Dessutom gör den fiktiva platsen det lättare att undvika att personer i bokens kopplas ihop med deras eventuella förebilder. Skapandet av en fiktiv insekt ger författaren en stor frihet i sin beskrivning av djuret ifråga, och därmed minskar risken att det läsaren får veta om djuret handlar i konflikt med några kända fakta. Man måste dock även beakta att detta knappast äger någon större betydelse i förhållande till den förväntade läsekretsen, för vilken alla använda mer specifika insektsnamn troligen saknar känd betydelse. Här föreligger också en grundläggande skillnad mellan namn på personer och insekter. Oftast har personerna endast försetts med förnamn, varför namnet i sig knappast är förbundet med egenskaper vid sidan av genus och i något fall etnicitet. Insektnamnen däremot är inte individuella, med undantag för de fabelaktiga Sigge Sågstekel och gräshoppan Kalle, utan *artnamn*, och därmed bundna till egenskaper som utseende, levnadssätt och geografiskt utbredning.

Mitt samtal med författaren var viktigt för min förståelse av *Den skräckslagne stekelsamlaren*. Motsägelsefulla uppgifter, om t ex orten Istermyrträsk, liksom av slumpen orsakade likheter mellan bokens Sven och Umeås verkliga stekelsamlare med samma namn hade jag inte kunnat bena ut på egen hand. Google i all ära, men det

saknar ännu verktyg för att hjälpa sökaren att skilja vilseledande samband mellan fiktion och verklighet från samband skapade av författarens uppsåt. Abbe och hennes kompisars sammanslutning Spindelklubben har inget att göra med den seminarieserie för drogpreventionsamordnare som Google ledde mig till, utan här lät bara Annalena ett minne från barnomens Balfors bli del av fiktionen.

Källor

- Donovan, Stephen, Danuta Fjellestad & Rolf Lundén (red.), *Authority matters. Rethinking the theory and practice of authorship* (Amsterdam/ New York, 2008)
- Grishakova, Marina, "Literariness, fictionality, and the theory of possible worlds", s. 57-76. I: Lars-Åke Skalin (red.), *Narrativity, fictionality, and literariness. The narrative turn and the study of literary fiction* (Örebro, 2008)
- Hedman, Annalena, *Den skräckslagne stekelsamlaren* (Stockholm, 2011)
- Lenemark, Christian, *Sanna lögner. Carina Rydberg, Stig Larsson och författarens medialisering* (Hedmora/ Möklinta, 2009)
- Meidell, Sara, "Sommarlov med dramatik och djup", VK 12 februari 2011
- Nilsson, Per, *Hjärtans fröjd*, 3:e upplagan (Rabén & Sjögren Bokförlag, 2001; orig. 1992)
- Samtal med Annalena Hedman i Lindellhallens cafeteria onsdagen 17:e februari 2011
- Sjöberg, Henrik, *Flugfällan* (Nora, 2004)
- Swirski, Peter, *Literature, analytically speaking. Explorations in the theory of interpretation, analytic aesthetics, and evolution* (Austin, 2010)

Författarens adress:

anders.nilsson@emg.umu.se
Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling